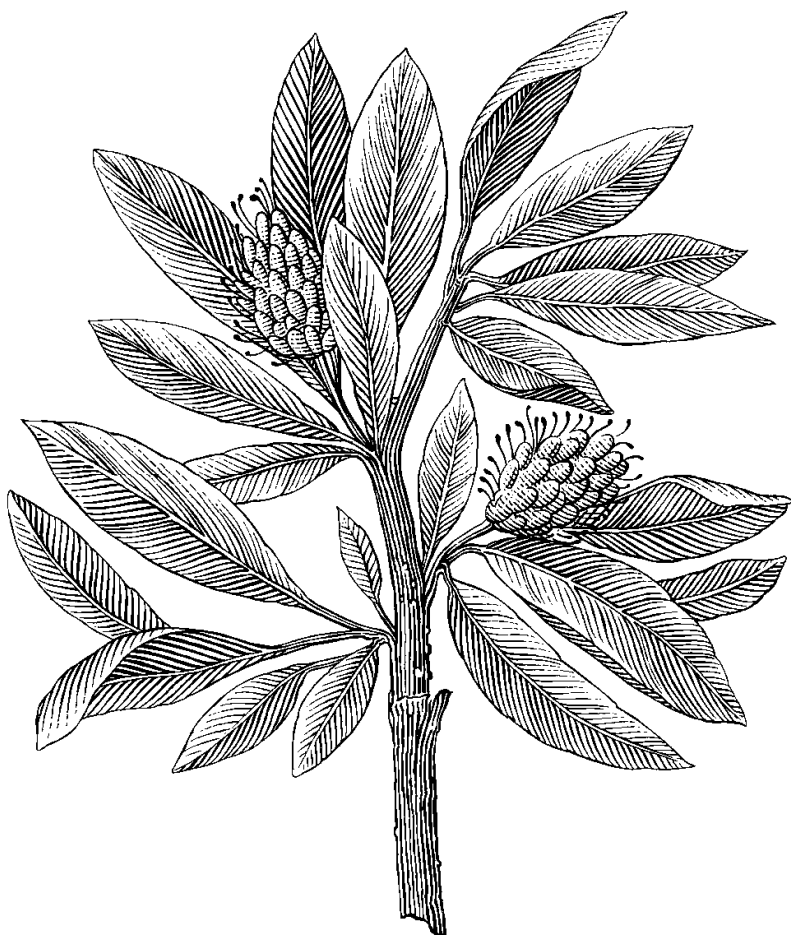

Linneuniversitetet

Kalmar Växjö

Alla människor måste kunna läsa å skriva inga sitta hemma

*En kvalitativ studie om vuxna lågutbildade somaliska
kvinnors uppfattning om litteracitet*

Författare: Catharina Johansson

Handledare: Gudrun Svensson

Examinator: Ann-Christin Torpsten

Termin: VT 2014

Ämne: Svenska som andraspråk

Nivå: G2E

Kurskod: 2SS10E

Sammandrag

Syftet med undersökningen är att beskriva och analysera somaliska kvinnors upplevelser av och tankar om litteracitet i Somalia och i Sverige samt hur tidigare erfarenheter och framtidsplaner präglar litteracitetsutvecklingen i Sverige. Metoden består av semistrukturerade intervjuer som utförts med fyra sfi-elever. Undersökningens resultat kan inte generaliseras på en större grupp, men ger en fingervisning om några kvinnors upplevelser. Kvinnornas upplevelser av litteracitet i Somalia visar att litteracitet bör ses som en social konstruktion som varierar beroende på det kulturella sammanhanget. I Sverige verkar kvinnorna snabbt ha tillägnat sig det västerländska perspektivet att varje samhällsmedborgare förväntas vara läs- och skrivkunnig och att skolan är nyckeln till framgång. De är välvilligt inställda till anpassning efter de högt ställda kraven på litteracitet i det nya landet men beroende på tidigare upplevelser och framtidsplaner utvecklar sig deras strävan mot funktionell litteracitet på olika sätt. Informanter som har för avsikt att stanna kvar i Sverige arbetar mera målmedvetet för ökad läs- och skrivkunnighet samt inläring av svenska medan de som betraktar Sverige som en tillfällig fristad lever mer isolerat och tar inte tillvara möjlighet att utveckla språk och litteracitet.

Nyckelord

litteracitet, somaliska kvinnor, alfabetisering, lågutbildad

Title:

Everybody must be able to read and write nobody sit at home

A qualitative study of adult low-educated Somali women's perceptions of literacy

Innehållsförteckning

1	Inledning	4
1.1	Syfte och frågeställningar	4
1.2	Disposition	4
2	Bakgrund och tidigare forskning	5
2.1	Alfabetiseringsundervisning på sfi i Sverige	5
2.2	Skolundervisning i Somalia	6
2.3	Begreppet litteracitet.....	6
2.4	Tidigare forskning om alfabetiseringsundervisning och litteracitet	7
3	Metodteori.....	9
4	Material, metod, genomförande och etiska ställningstaganden	10
4.1	Urval och informanter	10
4.2	Metod för insamling och bearbetning av material.....	11
4.3	Genomförande av intervjuerna	11
4.4	Etiska ställningstagande	12
4.5	Metodreflexioner	12
5	Resultat.....	13
5.1	Informanternas upplevelser av och tankar om litteracitet i Somalia.....	13
5.1.1	Informanternas egen skolgång i Somalia	13
5.1.2	Yttre händellers påverkan på informanternas skolgång.....	15
5.1.3	Litteracitetshändelser i familjerna.....	16
5.1.4	Informanternas åsikter om att studera och läsa i hemlandet	18
5.2	Upplevelser av och tankar om litteracitet i Sverige	19
5.2.1	Skolstarten	19
5.2.2	Synpunkter på skolgång i Sverige	22
5.3	Fortsatt litteracitetsutveckling mot bakgrund av tidigare upplevelser och framtidsplaner	24
5.3.1	Ayaan	24
5.3.2	Fadumo.....	24
5.3.3	Fatma.....	25
5.3.4	Sohfia	25
6	Diskussion.....	26
7	Slutsatser och vidare forskning	27
8	Litteraturförteckning.....	29

Bilaga 1 Intervjuguide.....	31
Bilaga 2 Medgivande till intervju.....	32
Bilaga 3 Principer för transkription	33

1 Inledning

I Sverige, liksom i övriga västvärlden, ställs krav på en välutvecklad läs- och skrivförmåga, vilken är förutsättningen för att kunna fungera i samhällslivet. Att inte kunna läsa och skriva kan i förlängningen leda till ett utanförskap. Illitterata personer som anländer till Sverige möts av ett samhälle med höga krav på färdigheter som de inte tillägnat sig, och mötet med den svenska skolan och dess alfabetiseringsundervisning kommer ofta att spela en avgörande roll för deras framtid. Det är ett mödosamt och tidskrävande arbete att lära sig förstå olika texter i vardagen, och det krävs mycket kunskaper för att tolka meddelanden från olika myndigheter vilket kan belysas av följande citat från en informant i min studie:

- (1) ibland kommunen skickade brev..ibland den [...] förstår den inte förstår [...] den förstår lite lite

Av världens 774 miljoner analfabeter (UNESCO 2010) kommer en del till Sverige och alfabetiseras här oftast på sitt andraspråk. Två tredjedelar av världens flyktingar är kvinnor (UNESCO 2010), och en del av dessa kommer till Sverige. Ett antal av de illitterata kvinnorna ingår i den somaliska gruppen som flytt från kriget och den svältkatastrof som drabbat deras land.

I kontakten med vuxna analfabeter och lågutbildade i undervisningen kan man som lärare ha behov av att förstå hur illitterata elever upplevt mötet med skolvärlden i Sverige och vilka erfarenheter de burit med sig. Citatet ovan är från en av fyra informanter i min studie av somaliska kvinnor vars upplevelser av litteracitet i Somalia och Sverige jag vill belysa i min studie.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med undersökningen är att beskriva några vuxna somaliska kvinnors upplevelser av och tankar om litteracitet i två olika samhällssystem och vad det betyder för deras litteracitetsutveckling i Sverige. Syftet är formulerat i tre frågeställningar:

1. Hur beskriver kvinnorna sina upplevelser av och tankar om litteracitet i Somalia?
2. Hur beskriver kvinnorna sina upplevelser av och tankar om litteracitet i Sverige?
3. På vad sätt präglas informanternas inställning till fortsatt litteracitetsutveckling av tidigare upplevelser av litteracitet och av planer för framtiden?

1.2 Disposition

I kapitel 2 presenteras bakgrund och tidigare forskning om alfabetiseringsundervisning och litteracitet. I kapitel 3 redovisas uppsatsens metodteori och därefter i kapitel 4 material,

metod, genomförande, etiska ställningstagande och metodiska reflektioner. Kapitel 5 innehåller studiens resultat som följs av en diskussion av resultatet i kapitel 6. Till sist presenteras slutsatser samt förslag på vidare forskning i kapitel 7.

2 Bakgrund och tidigare forskning

I bakgrunden ges först en presentation av alfabetisering på sfi i Sverige (2.1). Därefter följer en kort presentation av skolundervisning i Somalia (2.2) och sedan diskuteras begreppet litteracitet (2.3) samt tidigare forskning om alfabetiseringsundervisning och litteracitet (2.4).

2.1 Alfabetiseringsundervisning på sfi i Sverige

Sfi, som funnits som skolform i Sverige sedan 1965, anordnar utbildning som oftast består av minst femton undervisningstimmar per vecka och vänder sig till personer med olika skolbakgrund, studiemål, förkunskaper och intressen. Syftet med utbildningen är att ge vuxna invandrare grundläggande kunskaper i svenska men också att bedriva undervisning i läs- och skrivinläring. Rätt att delta i utbildningen har den som är bosatt i landet, är sexton år samt saknar grundläggande kunskaper i det svenska språket (Skolverket, Skollagen 2010:800 kap 22).

Det finns tre olika studievägar, spår, inom sfi, där spår 1 erbjuder undervisning främst till elever med ingen eller låg skolbakgrund (0 – 5år) medan spår 3 är till för elever med stor studievana. En kartläggning av elevens förkunskaper och förutsättningar avgör vilken studietakt eleven kommer att följa (Skolverket 2012a:9).

Antalet sfi-deltagare på spår 1 är konstant högt. 2012 deltog t.ex. 107 827 personer på någon av sfi:s kurser och av dessa hade 14 % av kvinnorna och 9 % av männen mindre än 3 års skolbakgrund. Dessa siffror kan jämföras med år 2008 då 82 110 personer deltog på någon sfi-kurs. Motsvarande siffra var då 10 % för männen och 14 % för kvinnorna (Skolverket statistik 2008; 2012).

Alfabetiseringskurserna, dvs. kurserna om läs- och skrivinläring, vänder sig till individer utan utbildning eller till dem med kort skolbakgrund, dvs. upp till ungefär 5 år. Även personer som inte behärskar det latinska alfabetet har rätt att delta i alfabetiseringskurser men med ett annat upplägg (Skolverket 2012a:9). Alfabetiseringskurserna separeras från övriga sfi-kurser men kan kombineras med andra kurser och sker på svenska eller individens modersmål. Om undervisningen äger rum på individens modersmål bör svenskundervisning ges parallellt. Läs- och skrivinläringen kan pågå under individens hela sfi-utbildning (Skolverket 2012a:9).

Gruppstorleken i dessa grupper varierar eftersom det inte finns några regler kring antalet elever per grupp (Skolverket, Skollagen 2010:800 kap 22).

Undervisningen utgår antingen från ljudmetoden, där fokus ligger på bokstäver och det enskilda ljudet eller från det som benämns den analytiska metoden där en hel text bryts ner och där tolkning av texten är central i läs- och skrivinlärningsprocessen samtidigt med avkodning av texten (Elbrow 2004:108,123). Betydelsefullt är att utgå från texter som eleverna själva är med och formulerar eftersom det engagerar och kan kännas mer meningsfullt för dem. Att utgå från elevernas eventuella skriftspråkliga erfarenheter är på ett liknande sätt väsentligt i alfabetiseringsundervisningen (Franker 2013:775–776).

2.2 Skolundervisning i Somalia

I slutet av 1800-talet erövrades Somalia av Frankrike, Italien och Storbritannien. Denna historiska händelse har fått vittomfattande följder och blivit en avgörande faktor för Somalias nutida historia med stor inverkan på utformningen av landets utbildningssystem (Landguiden 2011:12–13). För den officiella skolan med gemensamt uppsatta regler råder ingen skolplikt, och på många håll i landet är undervisningsnivån låg och lärarbristen stor (Landguiden 2011:8). En anledning till detta är att många somalier lever som nomader. En ytterligare orsak är inbördeskriget som rått i landet sedan 1991 och som raserat infrastrukturen, däribland landets utbildningssystem, vilket gjort att stora delar av skolsystemet är förstört (Landguiden 2011:7-8).

Pojkar får oftare än flickor ta del av den skolundervisning som finns att tillgå. En flicka kan gå i skolan om hon kan avvaras från att hjälpa till med sysslorna hemma och om familjen har ekonomiska möjligheter (Landguiden 2011:8). 2011 började uppskattningsvis 20 % av barnen skolan. Enligt en siffra från 2012 är knappt 50 % av männen i Somalia läs- och skrivkunniga och cirka 25 % av kvinnorna (Migrationsverket Somalier i Sverige: 2012).

I Somalia finns en omfattande informell och muntlig undervisning då barnen bl.a. får lära sig om familjebandens betydelse och om kulturella värderingar (Landguiden 2011:8). Landets koranskolor, som finns i städer såväl som på landsbygden, är också en betydelsefull del av den informella undervisningen för både pojkar och flickor (Migrationsverket Somalier i Sverige:2012).

2.3 Begreppet litteracitet

Litteracitet är en social konstruktion som ser olika ut beroende på det kulturella sammanhanget och syftet. Detta innebär att läsandet och skrivandet inte enbart ses som en

neutral läs- och skrivteknik som är densamma världen över utan istället betraktas som något som varierar mellan olika kulturer och språk (Scribner & Cole 1981:236). Enligt Franker är ett samhälles normer och värderingar inbyggda i dess läsande och skrivande (2002:16).

Litteracitet är ett brett, komplext och svårdefinierat begrepp eftersom olika samhällen har skilda uppfattningar om vad som menas med att vara funktionellt litterat, d.v.s. vilken förmåga att läsa och skriva som betraktas som funktionellt i praktiska vardagssituationer i respektive samhälle. Meningsskiljaktigheterna gäller både vilka färdigheter som förväntas och vilken nivå dessa ska ligga på (Franker 2004:678–679).

Enligt Unesco kan en persons litteracitet definieras utifrån två nivåer, *baslitteracitet* och *funktionell litteracitet*. Härigenom poängteras individens förmåga i relation till det egna behovet och det samhälle man lever i. Att vara *funktionellt litterat* betyder att kunna använda text och skrift i vardagen medan *baslitterat* innebär att kunna läsa och skriva en text med ett känt innehåll (Franker 2004:679 ff.).

Franker framhåller (2004) att litteracitet även kan betraktas med utgångspunkt från *kulturell litteracitet* och *kritisk litteracitet*. *Kulturell litteracitet* är den kulturella underförstådda kunskap en person måste erhålla för att till fullo kunna delta i ett samhälle medan *kritisk litteracitet* handlar om att ha ett kritiskt förhållningssätt till texter och till hur de bidrar till att skapa sociala roller och att bevara maktrelationer (2004:20).

2.4 Tidigare forskning om alfabetiseringsundervisning och litteracitet

Med *alfabetisering* avses att lära någon annan läsa och skriva eller att lära sig själv läsa och skriva. Andra primära begrepp i ett forskningssammanhang är *litteracitetshändelser* och *litteracitetspraktiker* vilka syftar på konkreta händelser till vilka skrift är kopplad samt människors bakomliggande attityder, kunskaper, normer och värderingar som inverkar på dessa händelser (Street 1995:1). En sådan aktivitet är t.ex. godnattsagan som den vuxna läser för barnet och som är vanligt förekommande i den västerländska kulturen. Ett annat exempel är det muntliga berättandet där den lyssnande parten behöver memorera vad som berättas och då ett gott minne blir av betydelse (Axelsson2013:5).

En betydelsefull studie av Scribner & Cole om vaifolket i Liberia (1981) visar att litteracitet står för mångsidiga syften och värderingar. I folkgruppen vai talar majoriteten tre olika språk, arabiska, engelska och vai. Studien visar att engelska är det centrala språket för att kunna resonera och dra slutsatser och är det språk som används i den formella skolan. Vid användning av det arabiska språket betonar man utantillinläring medan det på vai är av

betydelse att kunna lösa rebusar och resonera. Detta får till följd att människor tillämpar varierande språkfärdigheter beroende på vad som är i fokus i den aktuella situationen och visar att litteracitet värdesätts på olika sätt (1981:252–253).

Litteracitetsbegreppet är centralt också i en studie av Street (1995). Efter att ha gjort fältstudier i Iran visar författaren att skolan, koranskolan och affärsvärlden representerar olika former av läs- och skrivkunighet samt att synen på vilka läs- och skrivfärdigheter en individ bör ha skiljer sig åt. Den första slutsatsen av studien är att det inte enbart är skolan som kan betraktas som det enda läs- och skrivsamhället för att uppfylla individens litterata behov. Den andra slutsatsen är att skrift används på olika vis i olika sammanhang (1995:129–132).

Heaths undersökning (1983) beskriver hur människorna i tre olika samhällen använder sina läs- och skrivkunskaper vid olika händelser samt deras attityder till dessa. Studien visar att litteracitet skiljer sig åt i dessa samhällen. I ett samhälle ses t.ex. läs- och skrivkunighet som en kollektiv färdighet och att det är gruppen som sådan som innehar läs- och skrivkompetens. Därmed är behovet av att lära sig läsa och skriva inte viktigt för alla enskilda individer eftersom det endast är nödvändigt för att få kunskaper om hur man löser praktiska vardagsproblem. Däremot läser och skriver man för helt andra syften i de andra samhällena. Man skriver t.ex. brev till vänner och myndigheter, för att komma ihåg, läser för att få information om praktiska angelägenheter, läser nyheter eller läser för eget nöje etc. I dessa samhällen är därför alla i familjen involverade i vardagens litteracitet (1983:257 ff.).

I Sverige och i andra västländer är kraven på läs- och skrivkunighet hög. En förklaring till detta är att denna färdighet måste bemästras av alla vuxna samhällsmedborgare för att klara av samhällets krav och läs- och skrivkunighet är således en individuell färdighet. Därtill förutsätts varierande läs- och skrivkunighet i skilda situationer och i olika roller på arbetet och fritiden (Franker 2002:9). Att exempelvis kunna läsa busstidtabellen, betala hyran, skriva brev och läsa gatuskyltar förväntas varje samhällsmedborgare behärska. Oförmågan att bemästra dessa och andra läs- och skriftsituationer kan skapa svårigheter för samhället och för individen (Franker 2000:66–67).

I en studie beskriver Lundgren (2005) just hur mötet med litteracitet i Sverige påverkar några invandrarkvinnor. I mötet med det svenska samhällets krav på läs- och skrivkunighet upplevde kvinnorna sin analfabetism som ett problem och tyckte att tidigare kunskaper inte värdesattes. Kvinnorna uttryckte också själva nedvärderande omdömen om sin oförmåga och skapade en identitet av mindre värde, vilket kan leda till en vacklande självbild och ett sämre lärande. Forskaren beskriver vidare hur kvinnorna påverkas av olika kulturella gemenskaper i hemlandet och i Sverige. Skolan är ett exempel på en svensk gemenskap medan hemmet är en

annan och ofta väsentlig gemenskap för kvinnor i länder där kvinnors huvudsakliga roll är att vara hustru, hushållerska och mor. Studien visade också att kvinnornas föreställningar om olika normer och regler förändrades när de kom i kontakt med nya värderingar (Lundgren 2005:183 ff.).

För att lyckas med läs- och skrivinlärning måste alfabetiseringsundervisningen få ta tid. I nuläget får den inte det och därför har analfabeter mycket små chanser att läsa och skriva i den undervisning som erbjuds här (Franker 2002:22,26).

3 Metodteori

Som metodteori utgår jag från den interaktionella sociolingvistik som handlar om verkliga samtal och dess strukturer. Hur ett samtal utformar sig beror på faktorer som kön, ålder, etnisk tillhörighet och kulturgemenskap vilka alla formar individen (Norrby 2004:53).

Det är viktigt att betrakta individen i sin sociala och kulturella gemenskap med erfarenheter som ligger till grund för hennes interaktionella agerande. Det är i samtalet med andra människor som vi blir till sociala varelser (Norrby 2004:13) och ju fler de gemensamma nämnarna är mellan talarna desto större är chansen att de ska förstå varandra (Norrby 2004:61). Enligt den interaktionella sociolingvistik är det individens sociala och kulturella grupp-gemenskap som skapar individens interaktionella beteende, dvs. hur man samtalar med andra (Norrby 2004:48–49).

Med samtalsramar avses den bakgrund som skapar förståelse för hur ett yttrande ska tolkas av både talare och lyssnare. Sådana ramar kan ändras under samtalets gång (Norrby 2004:55). Samtalsstilen kan variera genom att en person t.ex. är snabb, respektfull eller psykiskt närvarande under samtalet (Norrby 2004:56–58). Om deltagarna samarbetar för att undvika problem, missförstånd och liknande är också fenomen av intresse för studier inom den interaktionella sociolingvistik. Det har exempelvis betydelse för tolkning om deltagarna upprepar ett yttrande eller fyller i en fråga (Norrby 2004:60).

Sättet att samtala hör ihop med självbilden. Detta medför att det blir angeläget att i ett samtal säga och göra saker som överensstämmer med självbilden och den person man vill vara. Det är därför angeläget att ha kontroll över vilka signaler man sänder ut och vilken bild av sig själv man ger andra människor (Norrby 2004:58).

4 Material, metod, genomförande och etiska ställningstaganden

Här följer först ett avsnitt om urvalsprocessen och en presentation av informanterna. Sedan beskrivs metoden, hur materialet bearbetats, hur intervjuerna genomförts samt vilka etiska ställningstagande jag tagit hänsyn till. Kapitlets sista avsnitt handlar om metodreflexioner.

4.1 Urval och informanter

I undersökningen deltog fyra kvinnor från Somalia som alla har somaliska som modersmål. Samtliga informanter har ingen eller mycket lite skolbakgrund från sitt hemland. Anledningen till att just kvinnor från Somalia deltar i studien är att jag utifrån mina egna erfarenheter har sett att många i denna grupp har en mycket lång väg till att bli funktionellt litterata. Att kvinnorna har samma ursprungsland ger dessutom färre variabler att ta hänsyn till vilket kan fördjupa analysen (Denscombe 2009:49). Sammanlagt tillfrågades fem informanter varav fyra var positiva till att medverka.

Det var viktigt att informanterna behärskade tillräckligt mycket svenska för att förstå och besvara intervjufrågorna och därför valde jag ut informanter som nått en viss nivå i sfi-utbildningen. För tre av informanterna har jag varit lärare en gång i veckan under ett halvår upp till ett år. Min bakgrundskunskap om informanterna bidrog till att dessa valdes ut då jag ser dem som representativa för den grupp som jag ville undersöka (se Denscombe 2009:37). Två av dem studerar för tillfället på sfi medan övriga hade en annan sysselsättning vid intervjutillfället.

Informanterna har varit i Sverige mellan drygt tre till sju år. Alla namn är fingerade och informanterna kallas i denna undersökning: Fatma, Fadumo, Ayaan och Sohfa. I tabell 1 presenteras bakgrundsinformation om kvinnorna. Informanterna har anlänt till Sverige mellan 2006 och 2010 och börjat läsa svenska året därpå.

Tabell 1. Bakgrundsinformation om informanterna

Informant	Ayaan	Fatma	Fadumo	Sohfa
Antal skolår i hemlandet	0 år	2 år	0 år	0 år
Sfi-start	maj 2009	jan/ feb 2007	april 2010	aug 2009

4.2 Metod för insamling och bearbetning av material

För att samla in material har jag valt att använda den semistrukturerade intervjuformen. Undersökningen avser att lyfta informanternas upplevelser av litteracitet och därför är en kvalitativ studie lämplig då den typen av studie har som syfte att noggrant undersöka och ge en djup förståelse av ett ämne (Denscombe 2009:232–233). Den semistrukturerade intervjun utgår från en lista med färdiga ämnen där frågorna inte behöver behandlas i ordning (se bilaga 1), vilket ger informanterna utrymme att utveckla sina tankar och åsikter (Denscombe 2009:234–235). Direkt efter intervjuerna skrev jag även ner sådant som jag särskilt reflekterat över för att ha som hjälp vid mina analyser (se Denscombe 2009:258).

Efter varje intervju transkriberade jag mina inspelningar så snart som möjligt. Det finns inga strikta regler om hur detaljrik en transkribering ska vara utan beror på intervjuernas avsikt (Brinkmann & Kvale 2009:196). Eftersom studiens syfte är att undersöka innehållet i informanternas berättelser har jag, i enlighet med vad Norrby (2004:98–99) föreslår, transkriberat intervjuerna ortografiskt och använt de utskriftskonventioner som jag anser nödvändiga (se bilaga 3). Därefter lästes intervjuutskriften igenom åtskilliga gånger för att få en helhetskänsla över vad som sagts.

Nästa steg var att urskilja koder och identifiera centrala teman, dvs. göra en topikanalys utifrån vad informanterna sagt (Denscombe 2009:371 ff.). Jag vill poängtera att det i huvudsak är innehållet som jag fokuserat på i analysen.

För att göra intervjuerna så autentiska som möjligt återges exakt vad informanterna sagt i citaten även om det ibland innebär språkliga fel. De delar som är irrelevanta för studiens syfte finns inte med.

4.3 Genomförande av intervjuerna

Intervjuer genomfördes i två olika lokaler på den skola där informanterna studerar eller har studerat och kunde genomföras ostört under en förmiddag eller eftermiddag.

Vid den första träffen med tre av dem medverkade även en somalisktalande lärarassistent som översatte informationen till somaliska. En av informanterna ringdes upp och fick därför den första informationen enbart på svenska. Vid detta samtal förklarade jag uppsatsens syfte och metod samt bakomliggande etiska regler. Jag skickade också ut information om undersökningen i brevform några veckor före intervjun och i samband med detta godkände informanten sitt deltagande (se bilaga 2).

Varje intervju varade mellan 51 till 120 minuter och påbörjades genom att jag motiverade mitt ämnesval. Innan intervjun startade godkände informanten att intervjun spelades in med hjälp av en Iphone där datan lagrades i programmet Italk.

4.4 Etiska ställningstagande

Jag har följt Vetenskapsrådets (2011) forskningsetiska regler. I enlighet med dessa regler beskrev brevet, som delades ut till informanterna för intervjun, undersökningens syfte och metod. Det framgick dessutom att medverkan är frivillig, att man kan avbryta sitt deltagande, att man är anonym samt att mitt undersökningsmaterial endast kommer användas i ett forskningssammanhang (Vetenskapsrådet 2011).

4.5 Metodreflexioner

Det finns faktorer som skulle kunna påverka resultatet. Min identitet kan t.ex. ha påverkat informanternas svar. Jag kan således inte veta i vilken utsträckning det påverkade informanterna att jag som intervjuare är läs- och skrivkunnig. Det är därför möjligt att min identitet har påverkat informanterna i viss mån vilket kan ha inverkat på ärligheten och omfattningen i deras svar. (Denscombe 2009:100–101). Att jag i varierande grad är bekant med informanterna samt varit lärare till tre av dem under en period kan även ha påverkat resultatet. Poängteras bör dock att samtliga deltagare var mycket positiva till att medverka.

Informanternas behärskning av svenska är enligt min uppfattning för det mesta tillräcklig för att besvara intervjufrågorna. Det kan dock ha funnits tillfällen då informanterna inte uppfattade frågorna vilket kan ha påverkat deras svar. Att inte använda tolk har ändå varit fördelaktigt då risken annars bl.a. hade varit att informanternas och mina yttranden inte översatts så som vi hade avsett eller att informanterna känt sig obekväma med en landsman som behärskar svenska bättre och som också får kännedom om förhållanden där jag ber dem ge sin personliga bild. Trots att jag omformulerade frågorna på olika sätt tycktes några av frågorna ibland vara svåra att förstå, vilket kan ha påverkat studiens resultat, d.v.s. validiteten. Likaså kan mitt sätt att ställa frågor och följdfrågor ha påverkat resultatet.

Mina data har framställts och granskats i överensstämmelse med god praxis (Denscombe 2009:188), och jag anser att en kvalitativ studie med semistrukturerad intervjuform är relevant eftersom jag avsåg att mäta informanternas åsikter, upplevelser och känslor (Denscombe 2009:233). Att därefter transkribera är en mödosam process som kräver flera omlyssningar. Jag har transkriberat så noga jag kunnat men är medveten om att ytterligare omlyssningar kunde ha ökat min förståelse för deras svar.

Undersökningen är gjord på några noga utvalda informanter. Frågan om de här informanterna är representativa för undersökningen är relevant att ställa men min uppfattning är att de är lämpliga för just den här undersökningen och ger en sannolik bild av hur dessa kvinnor upplever litteracitet i Sverige och i sitt hemland. Utifrån en undersökning av detta slag kan man dock inte dra några generella slutsatser om illitterata somaliska kvinnors uppfattningar i dessa frågor.

5 Resultat

Syftet med studien är att beskriva några vuxna somaliska kvinnors upplevelser av litteracitet i två olika samhällssystem. Resultatet presenteras tematiskt med utgångspunkt från studiens frågeställningar om informanternas upplevelser av litteracitet i Somalia och i Sverige samt hur de enskilda kvinnornas litteracitetsutveckling påverkats av det som varit och tankarna om framtiden.

5.1 Informanternas upplevelser av och tankar om litteracitet i Somalia

I det första avsnittet beskrivs informanternas egen skolgång i Somalia. De följande avsnitten innehåller yttre händelsers påverkan på informanternas skolgång, litteracitetshändelser i familjerna samt informanternas åsikter om att studera och läsa i Somalia.

5.1.1 Informanternas egen skolgång i Somalia

Tre av kvinnorna uppger att koranskolan varit en central del i deras uppväxt i Somalia. Sohfa och Fadumo säger att det då handlade om informell undervisning hemma men att omfattningen på studierna varierade. Ayaan studerade koranen mer organiserat än de andra, uppger hon, eftersom hon studerade koranen sex dagar i veckan under cirka två år. Vad Ayaan ansåg om dessa studier samt vad hon fick ut av dem framkommer inte i intervjun. För övrigt hjälpte hon sin mamma med sysslorna hemma. Fatma är den enda av kvinnorna som inte nämner koranskolan under intervjun. Istället berättar hon att hon studerade två år i den officiella skolan och då läste somaliska och lite matematik från 6 års ålder. Men efter två år i den formella skolan i Somalia förstod hon inte så mycket:

(2) Fatma: och nästan två år jag har studerat men inte så mycket så förstår

Fatma lyfter här fram att hon inte förstår så mycket trots att hon läst i två år. Man vet inte vad det är hon då åsyftar; kanske menar hon att hon inte begrep själva undervisningen i Somalia

eller att skoltiden i Somalia inte har bidragit till en ökad förståelse över huvud taget. Att Fatma hade en önskan om att gå i skolan visar följande citat som illustrerar hur ledsen hon blev när hon såg andra flickor gå i skolan medan hon själv inte fick vara med:

- (3) Fatma: ja tycker om skolan [...] man ser flickor om mig gå i skolan [...] och dem är glad men ja var inte aldrig glad

Uttalandet visar att hon såg andra som var glada vilket tyder på att det fanns en glädje över att få gå i skolan, kanske var det ett privilegium. Intressant är att hon bara talar om flickor, inte om skolbarn över huvud taget, vilket innebär att hon lyfter fram just flickors skolgång. Själv blev hon ledsen, beskriver sig som åskådaren till andras lycka, den som blev lämnad utanför och inte fick vara med trots att hon velat fortsätta studera. Anledningen till att hon inte tilläts fullfölja skolan framgår i citatet nedan:

- (4) Intervjuare: vad tänkte du och vad kände du att inte gå så mycket i skolan (.) var det bra eller inte bra
Fatma: inte bra
Intervjuare: inte bra (.)
Intervjuare: varför
Fatma: ja gillar att studera
Intervjuare: mm
Fatma: ja gillar att studera men ja får inte (.) min mamma hon kan inte hon har inga pengar hon kan inte själv (.) och min pappa [...] är hela tiden gift och har andra kvinnor

Informanten beskriver att anledningen till den uteblivna skolgången var att hennes mamma inte hade råd att låta henne gå i skolan och att pappan inte bidrog till att betala för hennes skolgång. Av uttalandet framgår även att Fatma hade en stark önskan om att få gå i skolan och lära sig läsa men att omständigheterna omöjliggjorde det.

Sohfia beskriver hur hennes föräldrar uppmuntrade henne att gå i skolan. Därmed skiljer sig Sohfia från övriga informanter, men enligt henne själv var det för svårt och då ville hon inte. Medan hennes bröder och systrar fick hjälp av en privatlärare beskriver informanten sin upplevelse av svårigheterna på följande sätt:

- (5) Sohfia: de läste hemma å andra lärare kommer hus [...] vill inte jag förstår ingenting XXX

Sohfia uttrycker alltså precis som Fatma att hon inte förstod, och man kan undra vad de båda menar med det, kanske att undervisningen var på för hög nivå. Av andra uttalanden framgår dock att Sohfia till en början förstod undervisningen när hon enbart studerade somaliska. Hon uppmuntrades att delta i undervisning men sa nej:

- (7) Sohfia: ja Sohfia kom sitt läsa
 Intervjuare: vad gjorde du
 Sohfia: eh läsa ah
 Intervjuare: nä
 Sohfia: nä
 Intervjuare: du vill inte
 Sohfia: nä

Uttalandet visar att trots att någon eller några personer uppmanade Sohfia att ansluta sig till undervisningen sa hon själv nej. Vid ett annat tillfälle under intervjun framkommer det att också alla hennes systrar blev uppmuntrade att delta i undervisningen.

Fadumo studerade koranen hemma men vill också gå i den formella skolan:

- (8) Intervjuare: vad tänker du var det bra eller inte bra att du inte gick i skolan
 Fadumo: nej in inte bra
 Intervjuare: kan du berätta varför
 Fadumo: mannen o kvinna () somaliska (.) de tycker om att gå eh (.) skola eller ute [...] måste ja sitt hem
 Intervjuare: aa
 Fadumo: inga har eh choice

Hon refererar inte bara till sig själv när hon uppger att skolintresset finns hos alla, både män och kvinnor men för hennes egen del måste hon stanna hemma för hon har inget val.

5.1.2 Yttre händelsers påverkan på informanternas skolgång

En annan faktor som inverkat på kvinnornas skriftanvändning i Somalia är kriget som bröt ut 1991 och som fortfarande pågår. Vid krigsutbrottet var Ayaan åtta år, yngst av informanterna, och Sohfia äldst med sina 31 år medan Fatma och Fadumo var 16 respektive 15 år. Särskilt Fatma och Ayaan lyfter fram hur kriget påverkat dem och deras användning av skrift i vardagen:

- (9) Fatma: ja kan inte vi kan inte skriv ja inte skriv ingenting kriger allt man rädd bara gå också å säljer

Möjligen menar Fatma att kriget hämmat möjligheterna att skriva och att endast de nödvändigaste vardagssysslorna, som att sälja varor, då var tänkbart. Man kunde inte koncentrera sig på att skriva då. Även Ayaan beskriver krigets inverkan på möjligheten att gå i skolan. Detta blir tydligt när hon berättar att andra personer kom till skolorna och skrämde eleverna och lärarna, vilket fick till följd att barnen hölls hemma från skolan:

- (10) Ayaan: ja många rädda många många många mycket mycket mycket [...] slåss eh andra eh kommer eh
- Intervjuare: andra människor kommer till skolan
- Ayaan: jaa jaa
- Intervjuare: okej
- Ayaan: eh inte elev
- Intervjuare: nähä andra personer
- Ayaan: andra pesoner eh stora
- Intervjuare: okej
- Ayaan: eh ibland vad heter den
- Intervjuare: de skjuter
- Ayaan: jaaaa de rädda inte () ute

Ayaan beskriver alltså att ”stora” personer som tydligen inte var elever kom till skolan och att det därför kunde vara farligt att gå dit och i stället höll de sig inomhus.

Enligt kvinnornas berättelser verkade radion vara nödvändig under kriget, och Fatma beskriver detta som att hon ofta var rädd och att det därför var angeläget med en radio för att hålla sig uppdaterad om vad som hände.

5.1.3 Litteracitetshändelser i familjerna

Skriptanvändningen såg olika ut i vardagen för familjemedlemmarna i Soffias hem. I hennes familj användes skrift regelbundet och inte endast vid specifika tillfällen. I första hand verkar inte heller skrivhandlingarna ha skett kollektivt. Soffia och hennes mamma skrev under sitt arbete i affären medan hennes bröder däremot skrev då de läste läxor och fick privatundervisning i hemmet. I uttalandet nedan följer ett exempel på en skrifthändelse då hon själv var indragen:

- (11) Soffia: ja låna grejer [...] måste låna å tillbaka (.) inte samma Sverige [...] de sälja [...] å så tillbaka

Soffia beskriver alltså att hon behövde kunna skriva när någon lånade en vara i affären där hon arbetade men också för att notera att pengarna kommit in. Att systemet ser annorlunda ut i Somalia jämfört med Sverige, där varor köps och säljs, framgår också av hennes uttalande.

Samtliga kvinnor beskriver att det främst var deras pappa eller bror som läste vid gemensamma lästunder. Soffia beskriver t.ex. att det var hennes pappa som oftast var den som läste högt men att hennes mamma också deltog i läsandet genom att läsa högt ur koranen. I Ayaans familj var det hennes bror som var den som läste även om det inte blev så ofta:

- (12) Ayaan: min bror ja [...] han läste ja [...] ibland inte så mycket

Fadumo lyfter också fram att det var männen som var mest framträdande vad gäller läsning:

- (13) Fadumo: hm barnen läste koran [...] å lite med ehn mannen också [...] pappa läste [...]

Därefter fortsätter Fadumo att vidareutveckla sitt resonemang om att det var männen som var viktigast och de som läste i hennes familj:

- (14) Intervjuare: hm så din pappa läste (.) dina bröder också
Fadumo: ja
Intervjuare: ah
Fadumo: inga kvinna
Intervjuare: nä
Fadumo: bara [...] mannen
Intervjuare: ja
Fadumo: de säger mannen fest
Intervjuare: mannen vadå
Fadumo: inge samma Sverige Sverige samma mannen och kvinnan SKRATT
somalia nej mannen 100 % eh kvinnan fifty

Fadumo framhåller här att kvinnans roll i Somalia är att vara den som kommer i andra hand och att det skiljer sig från situationen i Sverige. Även Fatma nämner sin bror som familjens främste läsare men säger dessutom att också hennes mamma var lite läs- och skrivkunnig.

Vidare beskriver kvinnorna att man ofta skaffade sig kunskap tillsammans. Fatma studerade t.ex. tillsammans med sin bror. Att man i hennes familj hjälptes åt blir ännu tydligare när hon redogör för att vänner ibland kom hem till dem för att hjälpa till att läsa när hennes pappa och bror inte var hemma. Även Ayaan säger att hon och hennes bror emellanåt studerade tillsammans. Sohfa lärde sig av sin mamma i affären medan Fadumos bröder skrev kärleksbrev tillsammans.

Andra litteracitetshändelser i vardagens Somalia är nyhetsspridningen. Ayaan nämner t.ex. grannar, vänner och bekanta som en viktig muntlig informationskälla och en betydelsefull del av det sociala livet:

- (15) Ayaan: alltid husen eh stänga deh dörren somalia inte stänga dörren

På samma sätt påtalar Fadumo grannarnas roll som nyhetsbärare. Den ständiga rädslan för terroristorganisationen Alshabab fick dock till följd att hon inte pratade med sina grannar. I och med att hon inte talade med grannarna blev radion en nödvändig nyhetsbärare för dem under kriget. Framträdande för Sohfas familj är att de fick nyheter via TV och genom att läsa tidningen som de köpte på morgonen:

- (16) Intervjuare: hur fick du och din familj reda på nyheter i Somalia
 Sohfa: ja nyheter morning köp köpa morning [PRASSEL AV PAPPER] köpa morgonen morning
 Intervjuare: hm
 Sohfa: eh köpa [...] alla vägen å köpte () en ennyhet [...] samma kommer här eh nyheter

Sohfia är den enda av kvinnorna som beskriver tidningen som ett inslag i den vardagliga tillvaron.

5.1.4 Informanternas åsikter om att studera och läsa i hemlandet

Kvinnornas uttalanden om litteracitet ger en bild av hur de upplevde sina kontakter med skolan i Somalia. På en fråga om de anser att det är viktigt att gå i skolan i Somalia svarar samtliga att det är viktigt att få gå i skolan men framhåller varierande motiveringar. Ayaans uttalanden kan ses som motstridiga när hon säger att det inte är viktigt att kunna läsa och skriva i Somalia eftersom kommunen eller Arbetsförmedlingen inte existerar där. Samtidigt framhåller hon att det är viktigt med skolan därför att man måste kunna skriva sitt namn och hjälpa sina barn. Om barnen inte studerar kan de inte heller hjälpa till med försörjningen när de är vuxna, säger hon.

Fadumo, som mot sin vilja fick avstå från skolan framhåller vikten av att alla måste få studera. Hon framhåller att både män, kvinnor, flickor och pojkar måste få gå i skolan:

- (17) Fadumo: mannen och kvinnan och flicka och pojke måste (.) träna studera

Sohfias resonemang ger frågan ett annat perspektiv då hon diskuterar skolans betydelse förr:

- (18) Sohfa: [...] inte viktigt.[...] därför att somalia eh många somalia bodde (.) [...] å många somaliska eh bodde utan utan utanför [...] många eh får många ko å de de vill inte skolan

I uttalandet ovan förklarar Sohfa att många somalier tidigare bodde på landsbygden utanför städerna och säger att i dessa familjer ville man inte ha skola. Hon har ingen förklaring till varför men man kan förstå av det som beskrivits tidigare av informanterna att det måste vara svårt att bygga upp skolsystem ute på landsbygden. På samma fråga svarar Fatma att skolan ger människor möjlighet att lära sig språk och studera vidare. Att gå i skolan är viktigt i alla länder för att få en förståelse för vad som händer i samhället, menar Fatma, och fortsätter:

- (19) Fatma: (.) ja i min hemland också bra (.) XXX människor men ja kan inte läs eller förstå bara prata men du har skrivit här och du vill döda mig idag och du säger XXX Fatma kan du underskriv (.) å ja förstår inte .[...] men

när (.) när studera eller läs eller förstå, ja läsa vad händer va vill hon att
göra (.) ja förstå direkt

Fatma ger således ett exempel på varför det är viktigt att kunna läsa om man hamnar i en livshotande situation i vardagen i Somalia. Hennes betoning av orden *döda* och *förstår inte* i citatet ovan verkar tyda på en övertygande uppfattning om att läskunnighet är viktig, till och med för att överleva som fallet kan vara i hennes exempel från Somalia.

I tre av informanternas barndomshem, i Ayaans, Fadumos och Fatmas, fanns sällan behov att skriva i vardagen. Ayaans uttalande exemplifierar:

- (20) Intervjuare: behövde ni kunna skriva i Somalia [...] berätta
Ayaan: [...] inte [...] brevet SKRATT nej SKRATT bara sitta hemma städa
hemma inte brevet XXX inte migrationsverket inte Somalia inte hm
arbetsförmedling
Intervjuare: nej det finns inte
Ayaan: nej inte finns ja

Ayaan ger en bild av en vardag där varken Migrationsverket eller Arbetsförmedlingen förekommer. Hon säger också att hon inte fick brev från dessa myndigheter i sin vardag i hemmet samtidigt som hon skrattar. Kanske menar hon att i Somalia är det onödigt att skriva i den utsträckning som man gör i Sverige. Om behovet ändå uppstod och man behövde skriva något kunde en skrivkunnig person någon gång hjälpa till med det, säger hon. Fatma motiverar sitt svar på samma fråga med att hennes familj inte hade kompisar eller familj utomlands och att man därför sällan hade behov av att skriva:

- (21) Fatma: men vi kan inte skriva ingenting nej därför vi har inga utlandet min
kompisar eller min familj eller allt vi har inte alla (.) somalia (.) och min
mamma hon kan själv nästan lite hon läsa också

5.2 Upplevelser av och tankar om litteracitet i Sverige

Här beskrivs först hur kvinnorna upplevde skolstarten. Därefter följer ett avsnitt om kvinnornas synpunkter på skolgång i Sverige.

5.2.1 Skolstarten

Att börja skolan i vuxen ålder i Sverige har alla kvinnorna erfarenhet av. De har också gemensamt att de kom till skolan utan kunskaper i svenska, ovetande om vad det innebar att studera på sfi och vad som förväntades av dem. Fadumo, Fatma, och Sofia upplevde

skolstarten som en övervägande positiv upplevelse. Fadumo beskriver glädjen över att studera eftersom hon på egen hand varit i affären och insett att hon inte kan namnet på vanliga matvaror:

- (22) Intervjuare: var du glad över att få börja skolan
- Fadumo: ja
- Intervjuare: varför var du glad
- Fadumo: ja gå affären (.) många saker (.) (.) affären förstår inte mjölk förstår inte ost förstår inte socker den bra måste jag ha min hjärta ja tänker mycket (.) studera

Genom att få börja skolan skulle hon på egen hand kunna gå till affären samt läsa och förstå affärens skyltar och förpackningar. Men hon uttrycker även en osäkerhet kring vad det nya skollivet kommer att innebära för henne:

- (23) Fadumo: mm ja förstår inte ja ser en kvinna har boken och penna [...] jag förstår inte [...] sfi skola

Fatma vill satsa både tid och kraft på att lära sig svenska och beskriver också i minnena från sin första dag i skolan hur glad hon är över att ha fått uppehållstillstånd:

- (24) Intervjuare: om du tänker på den här första dagen i skolan (.) vad var bra (.) vad var inte bra
- Fatma: jo bra
- Intervjuare: varför var det bra då
- Fatma: bra därför jag har uppehållstillstånd och ja har börjat i skolan och läsa och skriva men nästan ja gillar att förstå och berätta

Det verkar som om Fatma känner att först nu när hon fått sitt uppehållstillstånd kan lägga tid och kraft på att lära sig läsa och skriva. Man kan tänka sig att tidigare, när hon inte hade uppehållstillstånd, var det svårt att koncentrera sig på skolarbetet. Under intervjun säger Fatma också att den första tiden i Sverige var besvärlig eftersom hon var sjuk och inte mårde bra.

Även Sohfa vittnar om upplevelser av glädje inför skolstarten. Trots att hon till en början var rädd och inget förstod var hon glad och intresserad av det nya språket:

- (25) Intervjuare: men du ville studera mycket
- Sohfia: ja vill, ja vill, ja vill, ja vill, ja vill studera mycket ja

Uppräkningarna av *ja vill* visar hennes starka vilja att studera. Samtidigt ger hon uttryck för att hon kände sig dum därför att hon inte förstod någonting:

(26) Sohfia: min huvud dum varför förstår ingenting (.) eh förstår ingenting

Ayaan delar inte de andras upplevelser. Hon förstod inte ens vad läraren sa och måste fråga någon annan vilken tid skolan slutade:

(27) Ayaan: eh ibland deh sluta deh skolan vad säger hon [...] jag fråga andra person nu gå hem

Genom att Ayaan frågade en annan person om vad läraren sa visar hon intresse, hon ville förstå och anpassa sig i sin nya roll. Ayaan säger att det är viktigt gå i skolan för att kunna skriva sitt namn och hjälpa sitt barn med läxor. Samtidigt tycks hon vara frustrerad över sin låga kunskapsnivå när hon börjar skolan:

(28) Ayaan: samma djur ja inget förstår inte matematik ehm inte prata (.) inte bra

Att Ayaan jämför sig själv med ett djur pekar på att hon nedvärderar sig själv som inte förstår matematik och inte heller kan prata så bra. Hon lyfter således fram det negativa och inte att hon kan ha andra kunskaper. Senare under intervjun framkommer det att hon ofta hamnat i skolsituationer där hon upplevt att allt blivit fel när hon skrivit en text.

För samtliga informanter var det ett faktum att de vid skolstarten måste lära sig ett nytt språk samtidigt som de lärde sig läsa och skriva, och tre av dem upplevde dessutom för första gången personligen att vara elev i en formell skola. Så här beskriver Sohfia den första skoldagen:

(29) Intervjuare: kommer du ihåg din första dag i skolan

Sohfia: jaaa första dan i skolan

Intervjuare: kan du berätta lite [...]

Sohfia: ja läste läste läste läste morning tillbaka å sophia läs läsa jaa ja heter Sohha oj fantastiskt

Sohfias upprepning av verbet *läste* beskriver hur mycket tid och engagemang hon la ner på studierna. Informantens glädje över att kunna läsa *Jag heter Sohfa* framgår också från citatet och visar vilken tillfredsställelse det innebär att kunna skriva sitt namn. Fadumos uttalande visar också på ett starkt engagemang:

(30) Fadumo: gå hem (.) studera sfi (.) en bok å penn alla natten ja skriva abc abc

Fadumos går alltså hem och läser och tränar hela natten med att skriva alfabetets tre första bokstäver. Hon beskriver att även hennes barn lägger ner mycket tid på att studera svenska men att koranläsning också finns med i deras vardag. I citatet nedan ber Fadumo sina barn om hjälp i hemmet:

- (31) Fadumo: en gång de koranen läsa med annan (.) de läsa mamma kan hjälpa mig
lite nej ja läsa svenska

Även om Fadumo var positiv till själva skolstarten påverkades koncentrationsförmågan av att hennes barn vid den tiden var kvar i kriget:

- (32) Fadumo: men innan jag tänker mycket min familj [...] ja tänker mycket barnen de vaknar upp å jag förstår inte ingenting

Intervjuare: mm

Fadumo: med (.) ja ja ja vill bo tillsammans

Hon beskriver alltså hur det påverkade henne att inte leva med sin familj, att inte veta vad som händer dem och att inte ha dem i sin vardag.

5.2.2 Synpunkter på skolgång i Sverige

På frågan om det är viktigt att varje person kan läsa och skriva svarar Ayaan att det är viktigt eftersom man inte alltid kan lita på att andra finns där och kan hjälpa till:

- (33) Intervjuare: är det viktigt att varje person kan läsa och skriva

Ayaan: ja viktiga viktiga [...] alla alla alla måste (.) [...] därför eh andra person [...] första läste andra personen kanske eh flytta andra stad kanske eh döda

Om en familjemedlem som är läs- och skrivkundig flyttar eller dör måste således också de andra övriga familjemedlemmarna vara läs- och skrivkundiga. Även Fatma uppger att om man vill leva i Sverige måste man lära sig läsa och skriva. Fadumo motiverar samma fråga så här:

- (34) Fadumo: alla måste inga sverige inga människor inga sitt hemma

Fadumo säger alltså att i Sverige är läskunnighet ett måste och ingen "sitter" hemma samt att alla människor i Sverige måste lära sig läsa och skriva. Även Sofia lyfter fram läskunnigheten i Sverige. Hon visar att hon känner till att många svenska barn börjar förskolan i 1-årsåldern och sedan så småningom fortsätter till grundskolan.

Samtliga kvinnor ger exempel på sammanhang där det är viktigt att kunna läsa och skriva. Ayaan beskriver t.ex. att kommunen emellanåt skickar brev som hon förut inte förstod men som hon nu förstår lite grann. Skrivkunighet krävs även när pengarna från kommunen inte kommit in på kontot, berättar hon, men skriver gör hon dock själv ganska sällan:

(35) Ayaan: ja ofta inte skriva

I andra sammanhang där hon behöver kunna läsa och skriva är på Arbetsförmedlingen eller när det kommer brev från Skatteverket eller reklam i brevlådan. Sohfa i sin tur framhåller att det är viktigt att kunna läsa och skriva vid sina kontakter med Försäkringskassan, kommunen och Migrationsverket. På samma fråga beskriver Fadumo glädjen över att hon förstår språket hos olika myndigheter samt i samhället i övrigt. Nu kan hon bland annat beställa tid hos doktorn eller gå till Migrationsverket och ställa frågor:

(36) Fadumo: alla människor prata ja (.) vet vad de säger [...] ja känner bra

Fatma använder lexikon när hon inte förstår vad det står i ett brev från t.ex. kommunen eller barnens skola. Informanten har på det sättet ett verktyg att använda på vägen mot funktionell litteracitet. Av kvinnornas berättelser framgår att de har kommit olika långt på vägen mot att bli funktionellt litterata i Sverige.

Hur kvinnorna vidareutvecklar sina språkkunskaper i Sverige skiljer sig mellan dem. Fadumo, som fick hjälp med studierna som nyanländ, hjälper nu sina landsmän i deras språkutveckling:

(37) Fadumo: ja jag känner (.) kompisen hon ja berätta telefon säger jag har läxan ja springer

Hon utmärker sig genom att vara en social person som vill umgås och prata svenska, vilket framgår av hennes yttranden. Ayaan däremot som bor själv med sin son säger att han är för liten för att hjälpa henne med studierna, och hon verkar inte heller studera tillsammans med andra eller prata med sina grannar. Att använda svenska ute i samhället verkar också främmande för henne. Sohfa, som liksom Ayaan bor ensam, tillägnar sig inte heller språkkunskaper i svenska tillsammans med andra:

(38) Fatma: SKRATT ja prata inte svenska [...] bara i skolan

Hon pratar svenska bara i skolan och skrattar när hon säger det.

5.3 Fortsatt litteracitetsutveckling mot bakgrund av tidigare upplevelser och framtidsplaner

Här beskrivs kvinnorna enskilt, hur varje kvinnas väg från Somalia till Sverige och in i framtiden ser ut.

5.3.1 Ayaan

Ayaan har erfarenhet av att studera i koranskolan i en organiserad skolform i Somalia sex dagar i veckan under två år utanför hemmet. Kriget präglade hennes vardag sedan hon var åtta år och verkar delvis ha hindrat henne från att gå i skolan. Av hennes uttalanden framgår att hon hjälpte sin mamma i hemmet med diverse sysslor och att det var den roll hon blev tilldelad i sitt hemland. Ayaan framhåller att det inte är så stort behov av läskunnighet i Somalia för där finns inte myndigheter som Arbetsförmedlingen och det var männen som tillskrevs rollen att vara läs- och skrivkunniga.

I Sverige förändras hennes skolsituation när hon som vuxen kvinna börjar skolan. Hon betraktar sin utveckling av läskunnighet ur ett tydligt nyttoperspektiv. Det viktiga är att kunna hjälpa sin son med läsläsning eller skriva sitt namn vid kontakt med olika myndigheter. Läs- och skrivkunnighet är angeläget för varje enskild individ för att kunna klara sig själv men hon har själv svårt att tillägna sig information från de olika myndigheter som hon är i kontakt med.

Den första skoltiden skapar frustration för Ayaan när hon inte förstår vad läraren säger. Viljan att gå till skolan finns men hennes bristande skolkunskaper sedan tidigare får Ayaan att känna sig dum. Hon använder sällan skrift och tränar inte att tala svenska med exempelvis grannarna. Trots sina svårigheter och trots att hon inte ägnar mycket tid åt att utveckla svenskan har hon ändå en framtidsdröm att arbeta som tandläkare. Samtidigt säger hon att hon vet att den drömmen inte är uppnåbar. Hon vill mycket, men inser att hon inte kan för det är svårt:

(39) Ayaan: ja ja ja vill mycket [...] ja kan inte [...] svårt

Ayaan tänker sig inte en framtid i Sverige utan hoppas att det en dag blir fred i Somalia så att hon kan flytta tillbaka till sitt hemland.

5.3.2 Fadumo

Fadumo har ingen erfarenhet av skolgång i Somalia utan har bara deltagit i informella studier av koranen i hemmet, men uttrycker att hon alltid haft en stark önskan om att få börja skolan,

vilket enligt henne alla människor oavsett ålder och kön borde få göra. Det var männen som läste och skrev i Fadumos familj där detta utfördes som en kollektiv handling. Kriget i Somalia har präglat hennes liv även den första tiden i Sverige när hennes man och barn var kvar i det krigshärjade Somalia. Skolstarten i Sverige var en positiv upplevelse och hon engagerade sig till fullo från första dagen. Hon känner nu tillfredsställelse över att kunna prata och göra sig förstådd och använder möjligheter att lära sig svenska utanför skolan. Liksom i Somalia ser Fadumo betydelsen av ett gott förhållande till grannarna och passar på att träna svenska med dem. Hon hjälper sina landsmän att lära sig svenska och är ständigt under utveckling.

Hon har återförenats med sin familj och det är här hon vill bygga en framtid, studera och så småningom hitta ett arbete.

5.3.3 Fatma

Fatma är den enda av kvinnorna som har erfarenhet av skolgång i en offentlig verksamhet i Somalia, men fick avbryta den av ekonomiska skäl. Hon beskriver hur djupt besviken hon då blev över att i stället bli tvungen att hjälpa till med olika sysslor i hemmet. De få gånger man skrev eller läste i familjen var det männen som gjorde det.

När kriget bröt ut var Fatma 16 år. Liksom de övriga påverkades hon av kriget och fick då försörja sig genom att gå omkring och sälja varor. Radion var vid denna tid en viktig informationskälla för hennes familj.

Hon tycker att det är viktigt kunna läsa och skriva, lära sig andra språk samt få en förståelse för vad som händer i samhället. Hon framhåller exempelvis vikten av att kunna ha kontakt med olika myndigheter. Hon pratar bara svenska i skolan men använder lexikon på egen hand för att kunna lära sig och förstå.

Fatma är den enda av kvinnorna som har erfarenhet av olika praktikplatser. I citatet nedan beskriver informanten en stor vilja att arbeta, vilket blir tydligt genom användningen av *hela tiden* i följande citat:

(40) Fatma: ja hela tiden ja vill jobba

Hon vill bygga sin framtid i Sverige för här har hon sin familj, och hon hoppas att kunna få ett stadigvarande arbete.

5.3.4 Sohfia

Sohfia har studerat koranen i hemmet. Hon blev erbjuden privatundervisning men ville inte delta. Hon hjälpte sin mamma i en affär och använde då skrift för att notera försäljning av

varor och betalningar. I hennes familj förekom en hel del läsande och skrivande och man köpte både morgontidning och tittade på TV, vilket inte förekom i vardagen hos de andra.

Vid skolstarten i Sverige engagerar hon sig i studierna och uttrycker tydligt att hon vill studera. Glädjen var påtaglig när hon för första gången kunde läsa sitt namn i en mening men hon framhåller också att hon känner sig dum och frustrerad när hon inte förstår.

Att vara läs- och skrivkunnig i det svenska samhället och i kontakt med olika myndigheter är nyckeln till framgång, anser Sohfia, som också är medveten om att det ställs höga krav på bakgrundskunskaper och studier för de allra flesta arbetena. Hon kan inte heller se att hon har tillräckliga kunskaper:

- (41) Intervjuare: vad kan du mer bra i Sverige (.) vad är du duktig på
Sohfia: XXX Sverige alla grejer alla jobba de säger eh måste måste måste måste
(.) [...] betyg måste betyg
Intervjuare: betyg
Sohfia: mm studera betyg

Sohfia försöker inte förkovra sig i svenska tillsammans med andra utan hoppas att det blir fred i Somalia så hon kan flytta hem och fortsätta sitt liv där.

6 Diskussion

Diskussionen är kopplad till bakgrunden samt tidigare forskning och diskuteras utifrån uppsatsens tre frågeställningar.

På frågan hur kvinnorna upplevde litteracitet i Somalia har jag kommit fram till att deras uppfattningar till största delen skiljer sig åt, vilket blir tydligt genom kvinnornas vardagliga uttalande om litteracitet. Att litteracitet är en social konstruktion som skiljer sig mellan olika kulturer och språk, även inom ett och samma land, blir således påtagligt och ligger i linje med tidigare forskning (jfr t.ex. Scribner & Cole 1981).

Kvinnornas olika åldrar har också präglat deras erfarenheter och deras upplevelser av och tankar om litteracitet. De två informanterna Fatma och Fadumo är de som särskilt lyfter fram att de längtat efter att få gå i skolan redan i Somalia. De framhåller sina positiva upplevelser av skolgång i Sverige och båda strävar på olika vis efter att bli funktionellt litterata i ett samhälle med höga krav på läs- och skrivkunighet (jfr Franker 2004). De båda andra, Ayaan och Sohfia, tycks inte ha haft samma längtan efter att få gå i skola, men framhåller att de anser att alla bör vara litterata. I sin kontakt med den svenska skolan känner de sig ofta

dumma och talar nedvärderande om sig själva. Detta ligger även i linje med Lundgrens studie (2005) där kvinnorna vittnar i nedvärderande omdömen om sin förmåga vilket kan ha påverkat självbilden och lärandet. Ayaan och Sofhia har inte samma strävan att bli funktionellt litterata i Sverige som de båda andra vilket också kan tänkas bero på att de ser Sverige endast som en tillfällig fristad och inte som det land de i längden vill leva vidare i.

Kvinnorna har upplevelser av olika sorters litteracitet i hemlandet, även om deras skolgång inte ser ut som den vanliga skolgången i Sverige, vilket är att jämföra med Streets studie där det framhålls att den formella skolan inte bör ses som det enda litterata sammanhanget (1995). I Sverige framkommer en mer gemensam syn hos informanterna vilket kan innebära att kvinnorna anammat det västerländska perspektivet som betonar vikten av att varje samhällsmedborgare bör vara läs- och skrivkunnig samt att skolan är nyckeln till framgång. I förlängningen innebär det att kvinnorna försöker anpassa sig till den nya rollen och till Sveriges högt ställda litterata krav vilket ligger i linje med tidigare forskning (jfr Franker 2000; 2002; 2004). Redan från första dagen i skolan tycks de ha varit medvetna om att läs- och skrivkunnighet är avgörande för deras framtid. Kanske sänder vårt samhälle ut signaler att det inte finns samma utrymme för individuell variation av litteracitet som i deras hemland (jfr Street 1995).

Slutligen pekar resultatet på att tillägnet av litteracitet måste ses utifrån ett helhetsperspektiv. Avsaknaden av den sociala tryggheten har sannolikt hämmat vissa av kvinnornas språkinläring samt påverkat i vilken grad de kan vara delaktiga i en gemenskap som i Sveriges grundas på goda kunskaper i läs- och skrivkunnighet. Trots att informanterna bott i Sverige i minst fyra år vittnar de om svårigheter att tillägna sig texter i vardagen samt att tillämpa sina språkkunskaper utanför skolan. Min studie visar att det tar tid och innebär många hinder på vägen att bli funktionellt litterat i ett så skriftspråkspräglad land som Sverige. Detta överensstämmer med Frankers resonemang om att studietiden måste anpassas till varje individ om lågutbildade ska ha en chans att erövra litteracitet. Om inte detta görs kan det skapa svårigheter för både individ och samhälle (jfr Franker 2000; 2002). I förlängningen innebär detta en utmaning för skolan och för de pedagoger, som möter dessa individer med skiftande litterata upplevelser och som ska utforma undervisningen för varje enskild individ.

7 Slutsatser och vidare forskning

Utifrån min studie drar jag slutsatsen att litteracitetsundervisningen bör utformas utifrån en individuellt anpassad studiegång där individernas litterata erfarenheter tas tillvara. Eftersom

det är en tidskrävande process att bli funktionellt litterat måste tillägnandet av litteracitet ses utifrån ett helhetsperspektiv där både individens tidigare upplevelser och aktuella livssituation tas med i beräkningen. Sådana ställningstaganden är avgörande för individens delaktighet i ett samhälle med så högt ställda krav på litteracitet som i Sverige.

Det är angeläget att göra fler studier av detta slag där man kan utläsa mer generella resultat med tanke på att skolan bör sträva mot ett så bra mottagande som möjligt. På så vis kan man skapa förståelse för hur varje individs tidigare litterata erfarenheter kan utgöra en bas för att på bästa sätt kunna ta emot personer med varierande kunskaper i litteracitet. Angeläget är också att undersöka i vilken grad allmänt vedertagna förhållningssätt vid introduktionssamtal på modersmålet och i undervisningen, skulle kunna förbättras genom att individens tidigare litterata erfarenheter sätts i fokus så att de nyanländas språkinläring kan därmed påskyndas.

8 Litteraturförteckning

- Axelsson, Monika, Litteracitet på flera språk -ur ett socialt perspektiv. Stockholms Universitet. (2014-06-23)
<https://skolverket.adobeconnect.com/a1155067572/skolverket20131018>
- Brinkmann, Sven & Kvale, Steinar, 2009: *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Denscombe, Martyn, 2009: *Forskningshandboken- för småskaliga forskningsprojekt inom samhällsvetenskaperna*. Lund: Studentlitteratur.
- Elbrow, Carsten, 2004: *Läsning och läsundervisning*. Stockholm: Liber.
- Franker, Qarin, 2000: Alfabetiseringsundervisning i Sverige – Förutsättningar och möjligheter. I: Åhl, *Svenskan i tiden – verklighet och visioner*. Stockholm: HLS Förlag. s. s. 64–88.
- Franker, Qarin, 2002: Äntligen kan jag läsa Om vuxna invandras litteracitet i det svenska samhället. I: *Analfabeter*. KRUT: 4. s. 8–29.
- Franker, Qarin, 2004: Att utveckla litteracitet i vuxen ålder alfabetisering i tvåspråkig kontext. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger, *Svenska som andraspråk i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur. s. 675–714.
- Franker, Qarin, 2013: Att utveckla litteracitet i en flerspråkig kontext. I: Hyltenstam, Kenneth & Lindberg, Inger, *Svenska som andraspråk i forskning, undervisning och samhälle*. Lund: Studentlitteratur. s.771–815.
- Heath, Shirley Brice, 1983: *Ways with words- language, life and work in communities and classrooms*. Cambridge: Cambridge University press.
- Landguiden. Länder i fickformat, 2011: *Somalia Djibouti*. Stockholm: Utrikespolitiska institutet.
- Lundgren, Berit, 2005: *Skolan i livet, livet i skolan- några illiterata invandrarkvinnor lär sig tala, läsa och skriva på sitt andraspråk*. Akademisk avhandling i pedagogiskt arbete. Umeå Universitet: Umeå Print & Media.
- Migrationsverket, 2012: *Somalier i Sverige*. (2014.05.08.)
- Norrby, Catrin, 2004: *Samtalsanalys- så gör vi när vi pratar med varandra*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

- Scribner, Sylvia & Cole, Michael, 1981: *The Psychology of Literacy*. Cambridge.
- Skolverket, 2010: Skollagen – utbildning i svenska för invandrare. (2014.05.08.)
<http://www.skolverket.se/regelverk/skollagen-och-andralagar/nyaskollagen-1.147966>
- Skolverket, (2012) *Förordning om kursplan för utbildning i svenska för invandrare*. SKOLFS 2012.
- Skolverket, Statistik.(2014.05.08.)
<http://www.skolverket.se/statistik-och-utvardering/statistik-i-tabeller/utbildning-i-svenska-for-invandrare>
- Street, Brian V, 1995: *Literacy in theory and practice*. 3 uppl. Cambridge University press.
- UNESCO, 2010: The world's women 2010 Trends and statistics. (2014.04.30)
<http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/Executive%20summary.htm>
- Vetenskapsrådet, 2011: *God forskningsed*. Stockholm.

Bilaga 1 Intervjuguide

1. Varifrån kommer du?
2. Hur gammal är du?
3. Kan du berätta lite mer om dig själv!
4. Vilka språk pratar du?
5. När kom du till Sverige?
6. När började du studera på SFI? / Hur länge har du studerat på SFI?

Del 1

- Gick du i skolan i ditt hemland?
- Vad var du bra på i ditt hemland?
- Hur läste man i ditt hemland?
- Hur gick det till då du behövde skriva något?
- Hur fick du reda på nyheter i ditt hemland?

Del 2

- Berätta om din första dag i skolan i Sverige!
- Hur kändes det för dig som vuxen och kvinna att få börja skolan i Sverige? Berätta!
- Hur känns det idag när du går i skolan?
- När använder/ använde du dina kunskaper från ditt hemland i skolan?
- Hur mycket/hur ofta använder/ använde du kunskaperna du får i skolan, utanför skolan?
- När behöver du kunna läsa och skriva utanför skolan?
- Behöver du kunna läsa och skriva i Sverige?
- Hur mycket svenska vill du lära dig? Berätta!
- När pratar/ pratade du ditt modersmål i klassrummet?
- Vad är du bra på här i Sverige?
- Vad gör du om 5 år?

Bilaga 2 Medgivande till intervju

Växjö 2013-03-28

Hej!

Jag skriver till dig därför att jag undrar om du kan tänka dig att vara med i en undersökning. Den här terminen skriver jag en uppsats på Linnéuniversitet i Växjö. Uppsatsen är en del av min utbildning och kommer att handla om att lära sig läsa och skriva i Sverige. Av den anledningen vill jag komma i kontakt med personer som har lärt sig läsa och skriva i Sverige och intervjua dem.

Att delta i undersökningen är frivilligt. Om du bestämmer dig för att vara med kommer du att vara anonym i undersökningen. Intervjun kommer att ta ungefär 1-1,5 timma. Platsen och tiden för intervjun kommer vi gemensamt överens om.

Uppsatsen kommer enbart att användas inom forskning och inte spridas till personer som inte arbetar med forskning. Tack på förhand!

Hälsningar,

Catharina Johansson

Kontakta mig om du har några frågor.

Catharina Johansson

Alegatan 27a

352 40 Växjö

ninajo@hotmail.com

070-6835257

Jag har läst och förstått informationen. Jag samtycker till att delta i undersökningen.

Undertecknat informanten

Undertecknat forskaren

Bilaga 3 Principer för transkription

(.) =paus

SKRATT

SKRATTAR =båda skrattar

SUCK

XXX=ohörbart.

understruket= betoning

[om det är höga ljud utifrån]

[om något ord utelämnas]

+___+ = om informanten säger något högt

- Avbrutet ord

[överlappat tal]